

**MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK
SOKSZÍNŰ VÁLASZOK**

GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

**MULTIDISCIPLINARY CHALLENGES
DIVERSE RESPONSES**

JOURNAL OF MANAGEMENT
AND BUSINESS ADMINISTRATION

**LIBERÁLIS-, VS. REGULÁCIÓS
INTEGRÁCIÓELMÉLETEK,
AZAZ KONVERGENCIA VAGY DIVERGENCIA**

**LIBERAL VS. REGULATORY INTEGRATION
THEORIES,
I.E. CONVERGENCE OR DIVERGENCE**

SZABÓ Barna

Kulcsszavak: *regionális integráció, integrációelméletek, konvergencia*

Keywords: *regional integration, integration theories, convergence*

JEL kód: *F15*

<https://doi.org/10.33565/MKSV.2021.02.05>

ÖSSZEFOGLALÓ

A világgazdaság fejlődése a XX. század második felétől minőségileg új szakaszba lépett melynek alapját a globális, és regionális dimenziókban is értelmezhető integrációs folyamatok – azaz a globalizáció, és a regionális integráció – képezik. Vizsgálatuk azonban nem egyszerű feladat, leginkább azért, mert viszonylag új jelenséggel állunk szemben, és mindenki által elfogadott definiálásuk még napjainkban sem zárult le. Nem meglepő tehát, hogy értelmezésüket adó elméletekre leginkább az eklektika jellemző, azaz fogalomrendszerük nem mindig összeegyeztethető nézetek, irányzatok elemeit vegyítik. Jelen tanulmányom célja sem más, mint két egymással szembenálló nézet – a liberális-, és a regulációs iskola – gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítő hatására vonatkozó prognózisainak (konvergencia/divergencia) statisztikai módszerekkel történő alátámasztása, illetve cáfolása az Európai Unió – és más szabadkereskedelmi egyezmények – regionális integrációs fejlődése során. Amennyiben elfogadjuk dolgozatomban felhasznált adatokat, és alkalmazott módszertant – mint ahogy azt majd látni fogjuk – a kiválasztott két irányzat e tekintetben közel sem bizonyul annyira ellentmondásosnak, mint amilyennek tűnnek, hiszen rövid, és közép távon a regulációs koncepcióknak megfelelő divergenciát mérhetünk, melyből eredő különbségek azonban hosszú távon a liberális elképzelésekkel egyezően kiegyenlítődnék, konvergálnak az Európa Unió, és további öt vizsgált közösség – így az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény, a Dél-amerikai Közös Piac, a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége, az Öböl Menti Együttműködési Tanács, és a Dél-afrikai Vámunió – esetében is.

SUMMARY

Since the second half of the 20th century, the development of the world economy has entered a qualitatively new phase, based on integration processes – such as globalisation and regional integration – which can be interpreted in respect of both global and regional dimensions. However, the examination of these processes is not an easy task, mainly because they are a relatively new phenomenon, and their commonly accepted definition is not yet complete. It is not surprising, therefore, that the theories that give their interpretation are characterised by eclecticism, i.e. their conceptual system mixes elements of views and trends that are not always compatible. The aim of this dissertation is also to use statistical methods to support and refute the predictions (convergence/divergence) of two opposing views – the liberal and the regulatory school – on the equalizing effect of economic development differences in the course of the regional integration development of the European Union and other free trade agreements. If we accept the data and the methodology used in my paper – as we will see – the two trends chosen in this respect are not nearly as contradictory as they seem, since in the short and medium term we can measure a divergence corresponding to the regulatory concepts, in respect of which the resulting divergences

will, however, in the long term, be levelled out in line with liberal ideas, and will converge also in the case of the European Union and five other communities being studied, namely the North American Free Trade Agreement, the South American Common Market, the Association of Southeast Asian Nations, the Gulf Cooperation Council and the South African Customs Union.

BEVEZETÉS

Cleveland (1965 In: Simai, 1994:271) véleménye szerint a regionalizmus félútón van aközött, amikor a nemzetállamok már nem életképesek, és a világ még nem kész arra, hogy egységessé váljon. Hitiris (1995:22), és Palánkai (2004:65) ezzel szemben azt a nézőpontot képviselik, hogy a nemzet olyan közösségnek bizonyult, melyhez rendkívül erős az egyén kötődése. Sok ország ezért többre tartja függetlenségét és nemzeti identitását, mint azt az esélyt, hogy egy szabadkereskedelmi egyezmény keretein belül sikeresebb lehessen.

A regionális integrációt e két ellentétes oldalról megközelítő koncepciójáról a magam részéről úgy gondolom, hogy bármely irányba is haladjon a világgazdaság fejlődése, mindenképp törekednünk szükséges arra, hogy álláspontunkat ne szubjektív érzelmeinkre-, hanem megbízható forrásokból származó tapasztalatokra, és az elérhető legpontosabb mérésekkel alátámasztott tudásra alapozzuk. Tény kérdése viszont az – amit Inotai (1989 In: Palánkai, 2011:14) egyenesen „kopernikuszi fordulatként” aposztrofált – hogy a világgazdaság fejlődése a XX. század második felétől minőségileg új szakaszba lépett, melynek alapját a globális, és regionális dimenziókban is értelmezhető integrációs folyamatok képezik.

Jelen tanulmányom témája sem más, mit ennek az összetett, sok oldalról megközelíthető, illetve a tudományos-, és közvéleményt oly gyakran megosztó regionális integráció egy szeletének – a gazdasági fejlettségi színvonalra gyakorolt hatásának – statisztikai módszerekkel történő objektív vizsgálata. Ami a téma aktualitását illeti, fontos kiemelni, hogy az integrációs folyamatoknak Magyarország sem lehetett külső szemlélője, hiszen már az 1980-as évek elején megkezdődő hosszú gazdaságpolitikai tárgyalások-, folyamatok végeredményeképpen 2004. május 1. napjával csatlakozott az Európai Unióhoz, mellyel teljes jogú, aktív résztvevőjévé vált Európa, és a világgazdaság legmeghatározóbb, önkéntes alapokon nyugvó regionális integrációs törekvésének.

A gazdasági egyesülési folyamatok vizsgálata azonban koránt sem egyszerű feladat. Problémaként vehető fel többek között az, hogy mindenki által elfogadott definiálása még napjainkban sem zárult le a globális integrációnak, vagyis a globalizációnak, (Cséfalvai, 2004:66) melynek – sokak szerint – helyi struktúrája a regionális integráció; (Palánkai, 2011:14) illetve az, hogy az integrációs folyamatok értelmezését adó elméletek sokaságára az eklektika jellemző, azaz fogalomrendszerük nem mindig összeegyeztethető nézetek, irányzatok elemeit vegyítik. (Rosamond, 2000:101) E problémafelvetések kihívásaira válaszul dolgozatom célkitűzése két kiválasztott, egymással szembenálló – liberális-, és regulációs – integrációelmélet gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítő hatására vonatkozó prognózisainak (konvergencia/divergencia) statisztikai módszerekkel történő alátámasztása, illetve cáfolása az Európai Unió, és további öt meghatározó szabadkereskedelmi egyezmény – nevezetesen: az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény, a Dél-amerikai Közös Piac, a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége, az Öböl Menti Együttműködési Tanács, és a Dél-afrikai Vámunió – integrációs fejlődése során.

SZAKIRODALOM FELDOLGOZÁS

A regionális integráció alapvető kérdései

A regionális integráció fogalma

A Magyar értelmező kéziszótár szerint az *integráció* nem más, mint különböző részeknek valamely nagyobb egészbe, egységbe való beilleszkedése, beolvadása, egyesülése. (Juhász et al. szerk., 1992:596) E fogalom azonban meglehetősen általános, vonatkoztatható bármely gazdasági, és más – pl. természeti, társadalmi, tudományos stb. – részek, és egészek viszonyára.

A gazdasági értelemben vett *regionális integrációnak*, mint már többször is utaltam nincsen mindenki által elfogadott tudományos definíciója, ennek ellenére azonban álláspontom szerint – amennyiben Arató et al. (2009:18), Beck (1997:26), Bilton et al. (1996:660.), Csáki (2017:145,148), Csath (2019:13-14), Cséfalvai (2004:65-66), Dollar (2001:2), Esze et al. (2009:13), Held et al. (1999:271-273), Palánkai (2011:9,14,29), Simai (2000:9-10,13), Szabó (2020:235,237-241) és Wolf (2005:19) munkáiban megfogalmazott globális integrációból indulunk ki – az alábbi négy fő ismérv mentén viszonylag jól körvonalazható:

1. A globalizáció és a regionális integráció egymással összefüggő jelenségek. A regionális integráció nem más, mint a globalizáció, vagyis a globális integráció helyi struktúrája.

2. A regionális integráció nemzetállamok között önkéntes alapon, elsősorban – de nem kizárólag – gazdasági érdekből jön létre, szemben a történelmi időkben tapasztalt birodalomépítő hódításokkal.
3. A regionális integrációnak mozgatóerőt a XX. század közepére kiteljesedő technikai fejlődés, ezen belül is elsősorban az ezredfordulót követően végbemenő információtechnológiai fejlődés biztosít.
4. A regionális integráció komplex jelenség, nem csak gazdasági, hanem más pl. társadalmi, politikai kulturális dimenziói is vannak.

A fentiek alapján a magam részéről regionális integráció alatt a globális integráció olyan meghatározott földrajzi egységre kiterjedő-, nemzetállamok közötti-, önkéntes alapon létrejött gazdasági-, és más dimenzióval rendelkező struktúráját értem, melyet a technikai – elsősorban információtechnológiai – fejlődés tesz lehetővé.

Regionális integrációk megjelenési formái

A regionális integrációk *megjelenési formájukat* tekintve alapvetően az úgynevezett négy szabadság – az áru, a szolgáltatás, a tőke és a munkaerő – áramlásának szabadságfokában térnek el egymástól. Balassa (1961:2.) illetve Arató et al. (2009:22), Benczes (2011:174-175), Esze et al. (2009:19-20,22-23), Halmi (2014:52), Kengyel et al. (2004:144), Kutasi (2011:41.), Mészáros (2007:251-252), Palánkai et al. (2011:39,52,56), Tóth szerk. (2010:7,6,3) és Wisniewski (2008:33,46) művei alapján – noha többnyire elmosódott határvonalakkal, és az atipikus esetek lehetőségének fenntartása mellett – a következő lépcsőfokai különböztethetők meg (1. táblázat):

Az integráció alsóbb lépcsőfokain a *szabadságok tagállamok közötti áramlásának a megvalósítása* az elsődleges gazdaságpolitikai cél. A legalsó szinten (preferenciális övezet) a résztvevők egymás közötti vámok csökkentésével, majd azok eltörlésével (szabadkereskedelmi terület), végezetül harmadik országgal szemben egységes vámok alkalmazásával (vámunió) valósítják meg az áruforgalom, később a további szabadságok – a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő – határok közötti liberalizációját (közös piac). A regionális integráció további szintjei létrehozásának elsődleges motivációja a *már megvalósult szabadságok országhatárok közötti áramlásának további serkentése*, és az abból származó előnyök minél magasabb fokon történő kiaknázása. Ennek eszköze lehet a nem vámjellegű korlátok lebontása (egységes piac), a nemzeti gazdasági politikák harmonizálása (gazdasági unió), közös valuta bevezetése (monetáris unió), illetve a regionális integráció legmagasabb szintjén

további politikák harmonizálása mellett szupranacionális hatóság felállítása (politikai unió).

1. táblázat. A regionális integráció fejlődési lépcsőfokainak modellje, a szabadságok áramlásának liberalizációja alapján

Regionális integráció fejlődési lépcsőfokai	Liberalizációs eszközök	Érintett szabadságok	Integrációs célok
1. Preferenciális övezet	Országok közötti vámok csökkentése.	Áru	Szabadságok tagállamok közötti áramlásának megvalósítása.
2. Szabadkereskedelmi terület	Tagállamok közötti vámok eltörlése.	Fizikai termékekhez kapcsolódó szolgáltatás.	
3. Vámunió	Egységes vámok alkalmazása harmadik országgal szemben.		
4. Közös piac	További szabadságok határok közötti áramlásának liberalizációja.		
5. Egységes piac	Nem vámjellegű korlátok lebontása.	Áru	A már megvalósult szabadságok országhatárok közötti áramlásának további serkentése.
6. Gazdasági unió	A nemzeti gazdasági politikák harmonizálása.	Szolgáltatás	
7. Monetáris unió	Árfolyamstabilitás, és közös valuta bevezetése.	Tőke	
8. Politikai unió	További politikák harmonizálása mellett szupranacionális hatóság felállítása.	Munkaerő	

Forrás: Saját szerkesztés

Döntéshozatali struktúra a regionális együttműködések során

Az integrációs fejlődési lépcsőfokok felvázolása után érdemes kitérni arra is, hogy a szabadkereskedelmi egyezmények sikeres működésükhöz elengedhetetlen a gazdaságpolitikai döntéseket, és cselekvési mechanizmusokat irányító vezetési (kormányzási) szervezet létrehozása és hatékony működése.

Inman et al. (1997:43-64) szerint az államszövetségeknek az alábbi három fő kategóriája különböztethető meg:

1. *Gazdasági föderalizmus* a legcentralizáltabb modell, melyet egy választott, illetve kijelölt központi vezető irányít. Legfontosabb szempontja a gazdasági hatékonyság, a tagállamok központra gyakorolt kontroljának (politikának) a lehetősége háttérbe szorul.
2. *Kooperatív föderalizmus* a legkevésbé centralizált megoldás, a központi döntések meghozatalához a tagállamok választott képviselőinek egyhangú szavazata

szükséges. Ez kevésbé hatékony megoldás, ugyanakkor a partnerszágok központra gyakorolt befolyása vitathatatlan.

3. *Demokratikus – többségi szabályon alapuló – föderalizmus* az előző két konstrukció között helyezkedik el, ugyanis a központi szint döntéseihez elegendő a delegáltak szavazatainak a többsége. Habár a tagállamok központra gyakorolt kontrollja alacsonyabb – így a centralizáció foka magasabb – min a kooperatív nemzetközösségek esetében, a határozathozatal viszont sokkal gyorsabb, és hatékonyabb, mint a gazdasági típusú államszövetségeknél.

A fentiekből látható, hogy a megfelelő vezetési (kormányzási) szervezet kialakítása nem egyszerű, közvéleményt-, és (gazdaság)politikai döntéshozókat megosztó feladat, ugyanis így a tagállamoknak szükségszerűen, önként le kell mondaniuk történelmük során kiharcolt szuverenitásuk egy részéről, ráadásul úgy, hogy minél jelentősebbek a nemzeti önállóságot csorbító, közösségi szintre emelt funkciók, annál magasabb fokú hatékonysággal képes döntést hozni – és azon keresztül működni – egy szupranacionális szervezet. Nem meglepő tehát, hogy mindezek miatt a nemzeti-, és a közösségi érdekek sok esetben konkurálnak egymással.

Földünk jelentősebb regionális integrációi

Az 1. táblázatban összefoglalt szinteknek többé-kevésbé megfelelő államközösségek, különböző szabadkereskedelmi egyezmények formájában jönnek létre. Ezek közül a legmagasabb integrációs szintet elérő Európai Unió mellett további öt meghatározó szervezetet emeltem ki dolgozatom primer kutatási részében, melyek egybeolvadási folyamatokról – az 1. táblázatban feltüntetett integrációs lépcsőfokoknak megfelelő növekvő sorrendben – az alábbi közismert tényeket, gazdaságtörténeti adatokat érdemes kivonatolni az eredmények jobb megértése érdekében:

- 2.+ *színt*: Az *Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményt* (továbbiakban: NAFTA) 1991-ben Kanada, USA, és Mexikó alapította szabadkereskedelmi terület létrehozása céljából, ami 1996-ra valósult meg. Jelenleg azonban az áruk és a szolgáltatások mellett a tőke szabad áramlását is biztosítja. A NAFTA napjainkban jelentős változásokon esett/esik át. Az USA aktualizálta, és újra tárgyalta az egyezményt, mely módosítások 2020. július 1. napján lépnek hatályba Egyesült Államok – Mexikó – Kanada Megállapodás (továbbiakban: USMCA) néven. Tekintettel azonban arra, hogy az USMCA 2020-ban alakult, primer kutatásom során viszont legfeljebb 2019-ig álltak rendelkezésemre

statisztikai adatok, jelen tanulmányomban a „NAFTA” terminológiát alkalmaztam.

- 3.+ szint: A *Dél-afrikai Vámuniót* (továbbiakban: SACU) 1969-ben a Dél-afrikai Köztársaság, Botswana, Lesotho, és Sváziföld alapította, majd a közösséghez 1990-ben Namíbia csatlakozott. Integrációs célkitűzése vámunió létrehozása volt a dekolonizáció során függetlenné vált országok között. A vámunió kezdeti (ekkor még nem önkéntes) formája valójában már a gyarmatosítás korában is létezett, gyökerei egészen 1889-ig vezethető vissza. A SACU jelenleg kvázi valutaunióként is működik, mivel a Dél-afrikai Köztársaság pénzneme a Dél-afrikai rand (Botswana kivételével) a SACU országok között – központi bank létrehozása- és nemzeti valuták árfolyamainak rögzítése nélkül, a nemzeti valuták megtartása mellett, bilaterális egyezmények alapján – közös fizetőeszközként funkcionál.
- 4.- szint: A Dél-amerikai Közös Piacot (továbbiakban: MERCOSUR) 1991-ben Argentína, Brazília, Paraguay, és Uruguay alapította, majd 2006-ban Venezuela is tagállama lett a közösségnek, 2016-ban azonban tagságának felfüggesztéséről határoztak. A MERCOSUR 1996-tól gyakorlatilag vámunióként működik, az eredeti elképzelés – a közös piac – egyelőre még nem valósult meg.
- 4.+ szint: Az *Öböl Menti Együttműködési Tanácsot* (továbbiakban: GCC) 1981-ben Bahrein, Egyesült Arab Emírségek, Katar, Kuvait, Omán, és Szaud-Arábia alapította abból a célból, hogy a Perzsa-öböl menti olajmonarchiákat fokozottan összefogja minél mélyebb gazdasági, társadalmi kooperáció megvalósítása érdekében. 2003-tól vámunióként-, 2008-tól közös piacként működik. 2000-ben megtartott csúcstalálkozón monetáris unió létrehozásáról, és közös fizetőeszköz bevezetéséről is határoztak, melynek határidejét 2010-re tűzték ki. Ennek megvalósulása azonban még napjainkra sem történt meg.
- 5.- szint: A *Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségét* (továbbiakban: ASEAN) 1967-ben Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Szingapúr és Thaiföld alapította. A közösséghez 1984-ben Bruney-, 1995-ben Vietnám-, 1997-ben Laosz, Mianmar-, végül 1999-ben Kambodzsa csatlakozott. A tényleges gazdasági együttműködés – elsősorban politikai ellentéteknek köszönhetően – egészen az 1990-es évek elejéig hiányzott. A preferenciális övezetként megkezdődött gazdasági integráció 2010-re szabadkereskedelmi területté-, majd 2015-re atipikus egységes piaccá

fejlődött. A szövetség napjainkban is működő egységes piaca azért nevezhető atipikusnak, mert nincs szó az áruk, szolgáltatások, tőke és a munkaerő teljesen szabad áramlásáról; illetve a fizikai akadályok (határok), és vámellenőrzések vámunió hiányában továbbra is fennmaradtak a tagállamok között, így a fiskális és technikai korlátok lebontásának mértéke is kétséges.

7.- szint: A ma *Európai Unióként* ismert közösséget (továbbiakban egységesen: EU) 1958-ban az úgynevezett „hatok” Franciaország, Németország, Olaszország, és a Benelux államok alapították, majd 1973-ban Dánia, Egyesült Királyság, Írország-, 1981-ben Görögország-, 1986-ban Portugália, Spanyolország-, 1995-ben Ausztria, Finnország, Svédország-, 2004-ben Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia-, 2007-ben Bulgária, Románia-, végül 2013-ban Horvátország csatlakozott. 2020-ban azonban az Egyesült Királyság kilépett (BREXIT) unióból. Az együttműködés eredeti célkitűzése vámunió, és közös piac kialakítása volt, majd ezeknek az intézményrendszereknek a kiigazítása egységes piac-, később gazdasági, és monetáris unió (továbbiakban: GMU) formájában. Az integrációs fejlődés napjainkban is folyamatban van, végső lépcsőfoka még nem ismert. A vámunió és a közös piac együttesen 1968-ban-, az egységes piac 1992-ben, illetve a GMU – a tagállamok egy része tekintetében – 1999-ben valósult meg. Az EU jelenleg úgynevezett kétsebességes integráció keretén belül működik, a tagállamok egy része tekintetében egységes piac, más tagállamai GMU-t (Euroövezet) alkotnak.

Integrációelméletek

A regionális integráció folyamatainak az értelemezését az integrációelméletek adják, (Arató, 2010:e.), melyek arra keresik a választ, hogy milyen törvényszerűségek húzódnak az egybeolvadást eredményező jelenségek mögött. (Bóka, 2001 In: Pintér, 2017:342) Ezeknek a koncepcióknak azonban közös jellemzőjük, hogy egyikük sem képes a jelenség teljes körű meghatározásra, (Puchala, 1972:267) ezért nem lenne meglepő számomra, ha e tárgykörben írt szakirodalmakban bemutatott integrációelméletek-, és az azokat csoportosító irányzatok sokasága meghaladná a működőképes szabadkereskedelmi egyezmények számát. A gazdasági alapokon nyugvó integrációelméletek között – amennyiben a konvergenciára vonatkozó ellentmondásos prognózisokat szeretnénk

hangsúlyozni – két meghatározó-, és egymással szembenálló irányzatot érdemes kiemelni a liberális-, és a regulációs elképzeléseket.

A *liberális nézetek* szerint az egybeolvadás nem más, mint a nemzeti keretek között kiépült gazdasági egységek, országok egymás közötti egymáshoz való szoros kapcsolódása, munkamegosztása, mely a négy szabadság – az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő – intenzív áramlásában mutatkozik meg. Amennyiben az integráció önálló, vagy bizonyos fokig önálló nemzetállamok között megy végbe, a regionálisan összetartozó területek között belföldi gazdasági kapcsolatokhoz hasonló feltételek jönnek létre. (Ausch, 1969:15) E felfogás tehát a nemzeti piacok összekapcsolását a homogénné vagy egyenlővé válással – végső soron *konvergenciával* – azonosítják. (Palánkai, 2011:137)

A liberális iskolával szemben álló integrációs irányzat a *regulációs, szabályozási koncepció*, (Csáki, 2006:265.) mely szerint a gazdasági integráció, mint eszmény nyilvánvalóan meghatározhatatlan, ha a szabadpiaci gazdaság klasszikus tanaival kapcsoljuk össze. (Myrdal, 1972:92) A liberális iskolák feltételezéseit ugyanis nem felelnek meg a valóságnak, így a világban sehol sincsen tökéletesen szabadverseny és szabadkereskedelem. Tekintettel arra, hogy a tapasztalatok szerint a szabad verseny mindig az erősebb félnek kedvez, nem mehet végbe a szabadságok, és egyenlőtlenségek konvergenciája, *divergencia* lesz tapasztalható. (Losoncz, 2011:9) A regulációs, szabályozási elméletek ugyan nem tagadják a piac és a liberalizálás fontosságát, de hangsúlyozzák, hogy a mai gazdaságok már nem a XIX. századi értelemben vett szabadpaci mechanizmusokon alapulnak, hanem azokat az állam regulálja, azaz szabályozza, irányítja, és befolyásolja. (Palánkai, 2011:144)

A liberális-, és regulációs iskolák konvergenciára vonatkozó ellentétes következtetéseinek okát másfajta módszertani megközelítésükben, szemleletmódjukban kell keresni. Míg az előbbi irányzat mikroökonómiai szemléletű, az integrációt az egyes gazdasági szereplők (pl. termelő, fogyasztó) érdekei-, és különböző versenymechanizmusok alapján érvényesülő – a gyakorlati tapasztalatok alapján azonban vitatott – áru-, és termelési tényező árak kiegyenlítő hatásában látják; addig az utóbbi – a liberális koncepciók bírálata mellett – gazdaságpolitikai oldalról közelíti meg az integrációt, mely során álláspontjuk szerint az állami beavatkozás, és szabályozás nemzetállami szintről részben közösségi szintre tevődik át. (Losoncz, 2011:9.) Jelent tanulmányom primer kutatási részében a két iskola közötti ellentétet feloldására a gazdasági fejlettséget kifejező mutatók konvergenciájának/divergenciájának matematikai-statisztikai módszerekkel történő mérésével, elemzésével tettem kísérletet.

Konvergencia, és divergencia a világgazdaságban, és az EU-ban

Az országok gazdasági fejlettségük közeledése (konvergenciája), illetve távolodásuk (divergenciája) a globális, és regionális integrációs, és dezintegrációs folyamatoknak az eredménye. Palánkai (2011:112) szerint az EU létrejöttét követő időszakban a világgazdasági és belső nemzetgazdasági körülmények alapján e folyamatoknak hat jól különíthető szakaszra oszthatók:

1. *1958-tól 1973-ig*, az első olajárrobbanásig a gyors gazdasági növekedés, és a kereskedelmi integráció volt jellemző.
2. *1973-tól 1980-as évek elejéig*, az első és a második olajárrobbanás következtében kialakuló világgazdasági recesszió az integrációs folyamatokra ellentmondásos hatást gyakorolt. A gazdasági fejlődés lassulásával párhuzamosan a kereskedelmi kapcsolatok bővülésének az üteme is csökkent. Egyes elemzők dezintegrációról beszéltek ebben az időszakban, azonban, ha az olajexportálókkal való kapcsolatokról eltekintünk, akkor ezt valójában nem lehet kimutatni.
3. *1980-as évek elejétől az 1990-es évek elejéig* a gazdasági fejlődés és az integrációs folyamatok konszolidálása, és újraindulása volt jellemző, sok esetben azonban nem mennyiségi, hanem minőségi aspektusban.
4. *1990-es évek elejétől 2002-2004-ig* a kelet-európai volt szocialista országok rendszerváltása, és az EU-hoz történő nyitásuk, az 1992-es egységes piaci intézkedések életbe lépése, valamint a maastrichti döntések az integrációs folyamatok ismételt elmélyülését, felgyorsulását eredményezték.
5. *2002-2004-től 2008-ig* a keleti, volt szocialista országokkal való kibővülés, és az euró bevezetése a gazdasági kapcsolatokban lényeges változást eredményezett. Az új, és régi tagországok közötti kereskedelem ugyan tovább növekedett, de arányaiban már csökkenő tendenciát mutatott.
6. *2008-2009 után*, a pénzügyi, és banki recesszióként induló gazdaság világválság hatására az országok teljesítményében korábban nem tapasztalt törés állt be, de az csak a jövőben fog kiderülni, hogy trendváltással és újabb fejlődési szakasszal állunk-e szemben.

A fenti folyamatok során az EU-nak számos válsághelyzetet kellett átélnie, melyek közül az alábbiakat érdemes kiemelni (Palánkai, 2011:112.):

- *1973-ban* a bretton woods-i nemzetközi pénzügyi rezsim felbomlását;
- *1973-1974 között* a fent említett első olajárrobbanást; és
- *1979-től az 1980 évek elejéig* a második olajárrobbanást;
- *1992-1993 között* az európai árfolyam-mechanizmus válságát, mely egyrészt a „keleti blokk” felbomlása, és Németország 1990-ban történő újraegyesítése-;

másrészt a tőkeáramlások előtti akadályok lebontását kihasználó spekulatív támadások-; harmadrészt az európai országokat érintő általános recesszió által felszínre került, monetáris politika terén megnyilvánuló konfliktusok következtében alakult ki;

- 2008-2009 között a globális pénzügyi válságot; továbbá annak hatására
- 2010-2015 között bekövetkezett euroválságot; (Szijártó, 2018:1,33.) illetve
- a közelmúlt eseményei közül véleményem szerint nem tekinthetünk el a 2015-ben Európát ért, és azóta is elhúzódó menekültválságtól – ami Afganisztán 2021. augusztus 15. napján történő összeomlásának következtében jó eséllyel tovább mélyülhet –, valamint 2019. év végén kirobbanó-, és e sorok írásakor is zajló új koronavírus világválság gazdaságra gyakorolt hatásától sem.

A konvergencia mérése

De miként is mérhető a konvergencia? Milyen mutatószámokkal fejezhető ki egy nemzetgazdaság gazdasági fejlettsége, illetve egy szabadkereskedelmi egyezmény tagállamai fejlettségi színvonaluk közeledése, vagy távolodása?

Palánkai (2011:99) véleménye szerint a gazdasági fejlettség konvergenciájának mérésére alapvető mutatóként az egy főre eső GDP színvonalának a közeledését használják, habár felhívja a figyelmet annak korlátira is, ami alatt Csath (2001:189-195) elsősorban a valódi értékeket torzító hatását érti.

Az EU kontextusában ezért Csath (2021a:e., 2021b:19) nagy hangsúlyt fektet a fejlett, és kevésbé fejlett tagállamok közötti különbségeket markánsabban kifejező mérőszámokra is, különös figyelemmel:

- az alacsony hozzáadott értékű munkahelyek számára,
- a repatriált profit (azaz a belföldön működő, de külföldi tulajdonban lévő vállalatok nyereségének, az anyaországba való átutalásának) arányára a GDP-ben,
- a súlyosan rászorulók arányára,
- a megelőzhető halálozások arányára,
- a várható élettartam hosszára,
- a környezet minőségét kifejező mutatószámokra (légszennyezettség stb.),
- a szabadalmi bejelentések számára, és
- a felnőttek részvételére az oktatásban,

illetve a konvergencia-mutatók közötti olyan összefüggésekre, mint pl. az ipari tevékenység következtében megnövekedett szállítási igényekkel járó légszennyezés nyilvánvaló kapcsolatára, ami végső soron az egészség romlásához, és a várható élettartam csökkenéséhez vezethet. A GDP mutató ugyanis

mindössze a *nemzeti jövedelmet* méri, a fent említett mérőszámok, és a közöttük lévő összefüggések viszont egy ehhez képest kiterjesztett gazdasági-, társadalmi-, humán-, és környezeti kategóriát-, az úgynevezett *nemzeti vagyont* számszerűsítik, melynek pontos összetételét ma még nem ismeri a tudomány.

A konvergencia mérése mellett a fenti mutatók vizsgálata nélkülözhetetlen a közepes jövedelmi-, és fejlettségi csapda elleni küzdelem során is. Azokat az országokat tekintik *közepes jövedelmi csapdába* esetteknek, melyekben az egy főre jutó GDP gyorsan növekedve elér egy közepes szintet (jellemzően 10.000 USD/fő-t), majd abból nem tud továbblépni, és bekerülni a magas jövedelmű gazdaságok közé. Ha a közepes jövedelmi csapda vizsgálatakor más – elsősorban nemzeti vagyont kifejező – mérőszámokat is figyelembe vesznek, *közepes fejlődési csapdáról* beszélhetünk.

Véleményem szerint azonban a távolabbi múltba-, különösen az 1990-es éveket megelőző időszakra visszanyúló adatsorok esetében – mint pl. az EU integrációjának több mint fél évszázados fejlődésének a vizsgálata során – óvatos alkalmazásuk szükségmegoldásként respektálható lehet, hiszen – a példálózó jelleggel fent már említett – „pontosabb” mutatók korlátozottabb számban, és időintervallumban hozzáférhetők a statisztikai adatbázisokban, mint a GDP. Mindezek ellenére azonban nem szabad elfelejteni, hogy a fent említett gyenge pontjai miatt a GDP – a valós társadalmi fejlettséget is magába foglaló – konvergencia mérésére nem tökéletes mutató.

KUTATÁSMÓDSZERTAN

Az előző fejezetekben bemutatott liberális-, és regulációs integrációelméletek gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítő hatására vonatkozó prognózisainak (konvergencia/divergencia) primer kutatással történő alátámasztása, illetve cáfolása céljából az alábbi hipotéziseket, korlátozó feltételeket, adatbázisokat, és matematikai-statisztikai módszereket alkalmaztam:

Hipotézisek

A számításba vett szabadkereskedelmi egyezmények tagállamainak konvergencia-mutatói (GDP) közötti különbségek tendenciájának vizsgálata során – a kiválasztott integrációelméletek prognózisainak megfelelően – az alábbi két feltételes állítást fogalmaztam meg:

H_0 : A regionális integrációkban részt vevő tagállamok közötti gazdasági fejlettségkülönbségek kiegyenlítődnek, azaz a liberális integrációelméleteknek megfelelően gazdasági fejlettségüket kifejező mutatóik *konvergálnak*.

H_1 : A regulációs koncepcióknak megfelelően a H_0 hipotézisnek éppen az ellenkezőjét-, vagyis *divergenciát* tapasztalunk.

A hipotézis-vizsgálatot *hosszú-, illetve közép, és rövidtávon* végeztem. Fontosnak tartom azonban megjegyezni azt, hogy időtartamon nem a közgazdaságtanban, pénzügytanban megszokott kategóriákat használtam. Hosszú távon a vizsgált regionális integrációban mért konvergencia/divergencia tendenciájának intervallumát értettem, közép, és rövid távon az ezzel ellentétes irányú összetartási/széttartási részidőszakokat, tekintet nélkül arra, hogy ezek hány évet ölelnek fel.

Korlátozó feltételek, bevezetésük magyarázata

A hipotézis-vizsgálat folyamán két *korlátozó feltételt* vezettem be, melyek alapján:

1. Egy nemzetgazdaság makrogazdasági fejlettségi színvonala meghatározható a GDP mutatóval.
2. Az idősor és az integráció foka pozitív lineáris kapcsolattal írható le.

Az *1. korlátozó feltétellel* kapcsolatban fontos visszatekinteni a „A konvergencia mérése” című fejezetben kifejtett gondolatmenethez, miszerint a GDP a gazdasági fejlettség mérésére önállóan korlátozottan alkalmas, azonban a pontosabb, úgynevezett nemzeti jövedelmet kifejező potenciális mérőszámok – mindamelllett, hogy pontos összetevőik még nem ismertek – a H_0 , és a H_1 hipotézisek vizsgálatához szükséges időintervallumban nem-, vagy hiányosan állnak rendelkezésre. Mindezekre való figyelemmel a széles körben – csaknem valamennyi vizsgált év, és tagállam tekintetében – hozzáférhető GDP konvergencia mérésére nem tökéletes, de óvatos alkalmazásuk szükségmegoldásképpen respektálható lehet.

Ami a *2. korlátozó feltétel* bevezetését indokolja, fő indítékát abban kell keresnünk, hogy ezáltal technikailag lehetőség nyílik az analitikus trendszámítás helyett a követ kétváltozós *regresszió analízisre*, és *korreláció számításra*, mely során a vizsgált változók tendenciája mellett kapcsolatuk erőssége is mérhető („Kétváltozós összefüggés vizsgálatok” című fejezet).

Felhasznált adatok

„A konvergencia mérése”, és a „Korlátozó feltételek” című fejezetekben megfogalmazott fenntartások mellett, rendelkezésemre álló alábbi adatbázisokban

fellelhető GDP mutatóval – az adatok jobb összehasonlítása érdekében, *egy főre jutó, vásárlóerőparitáson, és rögzített árfolyamon számított GDP-vel* – végeztem számításaimat jelen tanulmányom során:

- 1989-ig: Maddison, A. (2003): *The World Economy: Historical Statistics*. Paris: OECD Development Centre.
- 1990-től: Világbank (2020): *Data Bank – World Development Indicators*. [online] Elérhető: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (2020.10.06.)

Felhasznált matematikai-statisztikai módszerek

A primer kutatás folyamán az alábbi matematikai-statisztikai módszereket használtam fel, az érintett fejezetekben ismertetett kisebb-nagyobb módosításokkal:

Szóródásvizsgálat

A konvergencia/divergencia statisztikai szempontból nem más, mint a vizsgálatba bevont értékek szórásának – esetünkben a GDP mutatók középértéktől való eltérésük átlagának – változása. Az eredmények jobb összehasonlítása érdekében a szórást nem abszolút számban-, hanem az átlag százalékában (variációs koefficiens) fejeztem ki jelen tanulmányom során.

Kétváltozós összefüggés-vizsgálatok

Amikor a H_0 hipotézis-vizsgálat kapcsán a GDP mutatók variációs koefficiensének időbeni változását (konvergenciáját/divergenciáját) elemeztem, az ilyenkor megszokott analitikus trendszámítás helyett – a már említett 2. korlátozó feltétel bevezetésének köszönhetően – *regresszió analízist*, és *korreláció számítás* alkalmaztam. Erre azért kerülhetett sor mert, a hivatkozott korlátozó feltétel révén feltételezzük, hogy az idősor és az integráció foka pozitív lineáris kapcsolattal írható le, így az idősort értelmezhetjük az integrációt kifejező változók halmazának is, tehát valós oksági viszonyról beszélhetünk közöttük (x tengely), és a vizsgálatba bevont mutató konvergenciája/divergenciája (y tengely) között.

A regressziószámítás folyamán a két változó közötti kapcsolatot leíró függvény vizsgálható, a korreláció számításal a változók közötti kapcsolat erőssége határozható meg. Ennek kifejezésére az úgynevezett *determinációs együttható*, az R^2 szolgál, aminek értéke 0, és 1 között változhat annak függvényében, hogy az x tengelyen ábrázolt független változó hányadrészben (százalékos formában, megadva, hány százalékban) határozza meg az y tengelyen feltüntetett függő

változót. Számításaim során az R^2 értékét együtthatós formában, 4 tizedesjegy pontossággal mértem, és a statisztikában általánosan elfogadott alábbi kategóriákat használtam:

- $R^2 = 0,0000-0,2499$: a két változó között nincsen-, vagy nagyon gyenge a kapcsolat,
 $R^2 = 0,2500-0,4999$: a két változó között gyenge a kapcsolat,
 $R^2 = 0,5000-0,7499$: a két változó között közepesen erős a kapcsolat,
 $R^2 = 0,7500-0,9499$: a két változó között erős a kapcsolat,
 $R^2 = 0,9500-0,9999$: a két változó között erős, közel függvényszerű a kapcsolat,
 $R^2 = 1,0000$: a két változó között függvényszerű a kapcsolat.

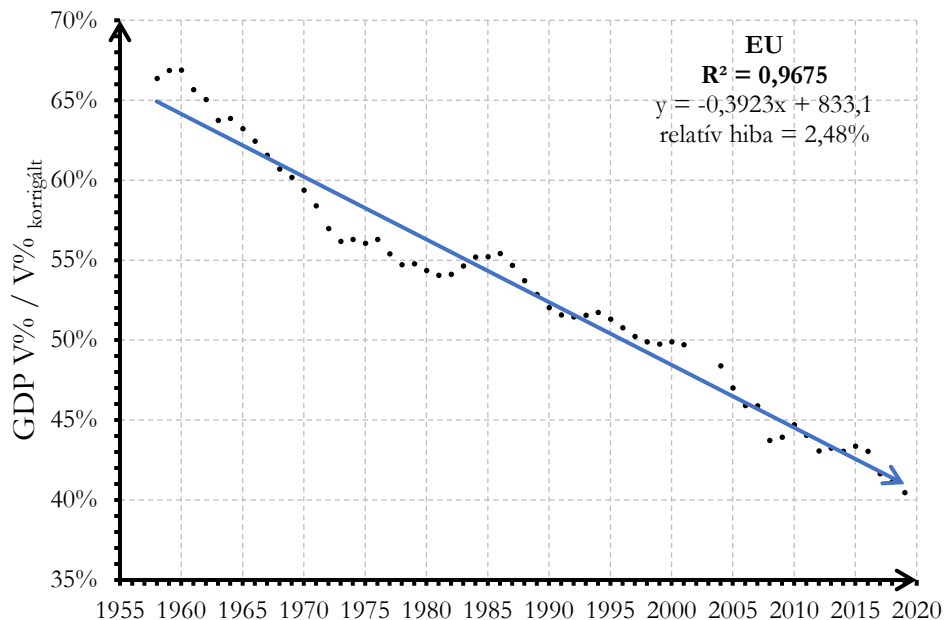
Egyéb kiegészítő módszerek

Az eltérő gazdasági fejlettségű országok csatlakozása miatt bekövetkezett divergencia ugrások torzító hatásainak elkerülése érdekében (a statisztikában megszokott *standardizálás* mellett); illetve a regresszió analízishez-, és korreláció számításához szükséges minimális adatpontokkal (10-15 db) nem rendelkező, azonos tagállamszámú részüszakok felszámolása érdekében *függvénytranszformálást*-, és *idősor korrekciót* végeztem, mely utóbbi során az olyan országokat is bevontam a vizsgálatba, melyek még nem csatlakoztak a közösséghez, csak a vizsgált időszak későbbi időpontjában.

EREDMÉNYEK

Eredmények az EU tükrében

Az EU kapcsán végzett hipotézis-vizsgálat során a fentiekben ismertetett eredményeket torzító divergencia ugrások elkerülése céljából, illetve a regresszió analízishez-, és korreláció számításához szükséges minimális adatpontok biztosítása érdekében, 1958-tól 2003-ig az EU 15 tagállamait- (továbbiakban: EU15), 2004-től 2019-ig az EU28 országait (továbbiakban: EU28) vettem figyelembe – tekintet nélkül arra, hogy az adott nemzet csatlakozott-e már az EU15/EU28 tagállamaihoz, vagy csak a vizsgált időszak későbbi időpontjában fog – illetve a két, 2004-ben megtört függvényszakaszt egy görbévé transzformáltam.

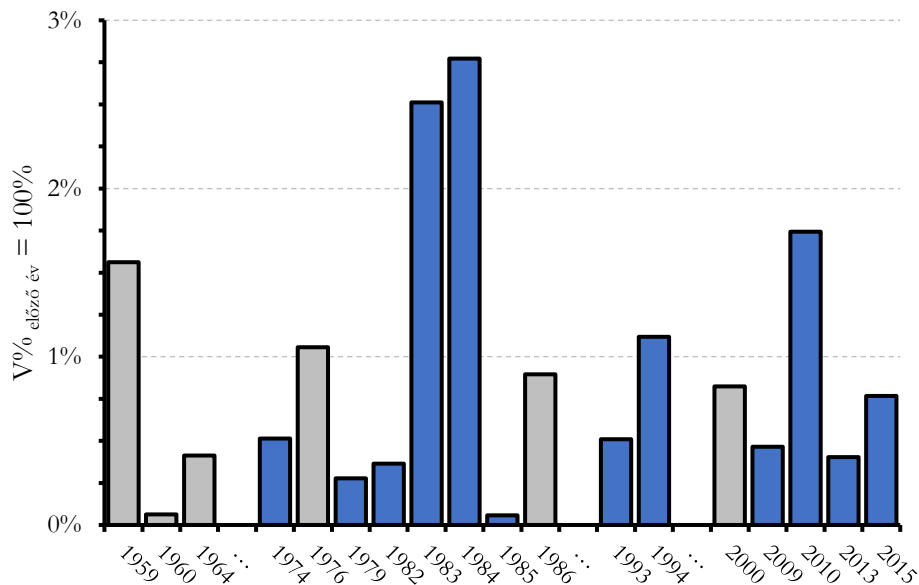

1. ábra. Az EU tagállamai közötti GDP-ben mért gazdasági fejlettségi színvonalkülönbségek alakulása 1958-tól 2019-ig

Forrás: Maddison, 2003:62-65,68-69., Világbank, 2020:e. adatai alapján saját számítás

A végeredményül kapott, és koordináta-rendszerben ábrázolt regressziós függvény (1. ábra) alapján megállapítható, hogy az EU tagállamok közötti gazdasági fejlettségekülönbségek hosszútávon kiegyenlítődték, a gazdasági fejlettségüket kifejező egy főre jutó, vásárlóerőparitáson, és rögzített árfolyamon számított GDP mutatóik konvergáltak a vizsgált időszakban 1958-tól 2019-ig. A determinációs együttható (R^2) értéke *0,9675*, ami *erős, közel függvényszerű* kapcsolatra utal az ábrázolt két változó – esetünkben a regionális integráció, és a tagállamok gazdasági fejlettségi színvonaluk konvergenciája – között. A regressziós függvény relatív hibája, azaz a mért, és számított adatok eltérése 15% alatti, ami elfogadható értékek számít a statisztikában.

Amennyiben tehát elfogadjuk a vizsgálatba bevont adatokat, és alkalmazott módszertant, megalapozottan feltehetjük, hogy a H_0 hipotézis az EU esetében hosszútávon – a liberális integrációelméleteknek megfelelően – igaznak bizonyul.

2. ábra. Az EU tagállamai között GDP-ben mért divergencia ugrások 1958-tól 2019-ig

Forrás: Maddison, 2003:62-65,68-69., Világbank, 2020:e. adatai alapján saját számítás

A képet azonban árnyaltabbá teszi, ha közelebbről is megvizsgáljuk az 1. ábrán bemutatott regressziós függvényhez tartozó egyes adatpontokat. Amennyiben ezekből láncviszonszámot képezünk – azaz minden egyes értéket, az azt közvetlenül megelőző adat százalékában fejezzük ki – majd leszűrjük azon éveket melyben divergencia volt mérhető, és ezt egy oszlop diagrammon ábrázoljuk (2. ábra) közép-, és rövidtávon látszólagos anomáliákba ütközünk. Az oszlopdiagrammon ugyanis 1959., 1960., 1964., 1974., 1976., 1979., 1982-1986., 1993-1994., 2000., 2009-2010., 2013., és 2015. években divergencia ugrások láthatók az EU integrációs fejlődése során közép-, és rövid távon.

A 2. ábrán kék színnel kiemelt divergencia ugrások azonban figyelemre méltó szinkronban állnak a „Konvergencia, és divergencia a világgazdaságban, és az EU-ban” című fejezetben bemutatott világgazdasági, és regionális recessziós folyamatokkal az alábbiak szerint:

- 1974. év: A bretton woods-i nemzetközi pénzügyi rezsim felbomlása, valamint az első olajárrobbanás.
- 1979-1985. évek: A második olajárrobbanás.

- 1993-1994. évek: A keleti blokk felbomlása, Németország újraegyesítése, a tőkeáramlások előtti akadályok lebontását megelőző spekulatív támadások, a monetáris politikai terén megmutatkozó konfliktusok következtében kialakuló recesszió.
- 2009-2010. évek: A globális pénzügyi válság.
- 2010-2015. évek: Az euroválság.
- 2015. év: A migrációs válság.

Amennyiben tehát elfogadjuk a vizsgálatba bevont adatokat, és alkalmazott módszertant, megalapozottan feltehetjük, hogy a H_1 hipotézis az EU esetében közép-, és rövid távon – a regulációs koncepcióknak megfelelően – igaznak bizonyul.

Eredmények Földünk más szabadkereskedelmi egyezményei kapcsán

A H_0 , és H_1 hipotézis-vizsgálat során hasonló eredményekre juthatunk Földünk kiválasztott további öt szabadkereskedelmi egyezményei kapcsán is (2. táblázat):

2. táblázat. GDP-ben mért hosszútávú konvergencia, és közép/rövidtávú divergencia ugrások alakulása az EU, és a Föld jelentősebb szabadkereskedelmi egyezményei kapcsán

Szabadkereskedelmi egyezmények	Vizsgált időszak	A regionális integráció, és a hosszútávú GDP konvergencia közötti kapcsolat	Közép-, és rövidtávú divergencia ugrások éve
EU	1958-2019.	erős, közel függvényszerű ($R^2=0,9675$)	1959., 1960., 1964., 1974., 1976., 1979., 1982-1986., 1993-1994., 2000., 2009-2010., 2013., 2015.
ASEAN	1992-2019.	erős, közel függvényszerű ($R^2=0,9801$)	1993., 1998., 2010-2011.
MERCOSUR	1991-2019.	erős ($R^2=0,8493$)	1992-1994., 1996-1998., 2003-2007., 2010-2011., 2015.
SACU	1969-2019.	közepesen erős ($R^2=0,7252$)	1971., 1975., 1979., 1981., 1994- 1997., 1999., 2002., 2006-2008., 2010-2011., 2013-2014., 2016-2019.
GCC	1981-2019.	közepesen erős ($R^2=0,7208$)	1989., 1994., 1997., 1999., 2002., 2004., 2006., 2010-2011., 2017- 2019.
NAFTA	1991-2019.	közepesen erős ($R^2=0,6881$)	1994., 1996-1997., 2000., 2006- 2008., 2010-2012., 2016.

Forrás: Maddison, 2003:62-65,68-69,186-187,218,220-222., Világbank, 2020:e. adatai alapján saját számítás

- Az ASEAN esetében a regionális integráció és a tagállamok GDP mutatóinak konvergenciája közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható (R^2) értéke *0,9801*, ami *erős, közel függvényyszerű* kapcsolatra utal a két változó között a vizsgált időszakban 1992-től 2019-ig. Rövid-, és középtávú divergenciát 1993., 1998., 2010-2011. években figyelhattunk meg.
- A MERCOSUR esetében a regionális integráció és a tagállamok GDP mutatóinak konvergenciája közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható (R^2) értéke *0,8493*, ami *erős* kapcsolatra utal a két változó között a vizsgált időszakban 1991-től 2019-ig. Rövid-, és középtávú divergenciát 1992-1994., 1996-1998., 2003-2007., 2010-2011., 2015. években figyelhattunk meg.
- A SACU esetében a regionális integráció és a tagállamok GDP mutatóinak konvergenciája közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható (R^2) értéke *0,7252*, ami *közepesen erős* kapcsolatra utal a két változó között a vizsgált időszakban 1969-től 2019-ig. Rövid-, és középtávú divergenciát 1971., 1975., 1979., 1981., 1994-1997., 1999., 2002., 2006-2008., 2010-2011., 2013-2014., 2016-2019. években figyelhattunk meg.
- A GCC esetében a regionális integráció és a tagállamok GDP mutatóinak konvergenciája közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható (R^2) értéke *0,7208*, ami *közepesen erős* kapcsolatra utal a két változó között a vizsgált időszakban 1981-től 2019-ig. Rövid-, és középtávú divergenciát 1989., 1994., 1997., 1999., 2002., 2004., 2006., 2010-2011., 2017-2019. években figyelhattunk meg.
- A NAFTA esetében a regionális integráció és a tagállamok GDP mutatóinak konvergenciája közötti kapcsolatot kifejező determinációs együttható (R^2) értéke *0,6881*, ami *közepesen erős* kapcsolatra utal a két változó között a vizsgált időszakban 1991-től 2019-ig. Rövid-, és középtávú divergenciát 1994., 1996-1997., 2000., 2006-2008., 2010-2012., 2016. években figyelhattunk meg.

A fent ismertetett szabadkereskedelmi egyezmények GDP mutatóinak variációs koefficienseit leíró regressziós függvények relatív hibái nem haladta meg a statisztikában általánosan elfogadott 15%-os értékhatárt.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Következtetések

A hipotézis-vizsgálat eredményei alapján – a módszertani korlátok szem előtt tartása mellett – tehát feltételezhető, hogy az EU és a kiválasztott további öt szabadkereskedelmi egyezmény integrációs fejlődésében részt vevő tagállamok közötti gazdasági fejlettségkülönbségek:

- *hosszútávon* a liberális integrációelméleteknek megfelelően kiegyenlítődték, azaz a gazdasági fejlettségüket kifejező GDP mutatóik konvergáltak;
- *közép-, és rövid távon* azonban a regulációs koncepcióknak megfelelően ez nem feltétlenül érvényesült, találkozhattunk anomáliákkal, divergenciával (3. táblázat).

3. táblázat. Hipotézis-vizsgálat eredménye

Hipotézis / Időtáv	Hosszútávon	Közép-, és Rövidtávon
H_0 Regionális integráció tagállamai közötti GDP különbségek KONVERGÁLNAK.	IGAZ	HAMIS
H_1 Regionális integráció tagállamai közötti GDP különbségek DIVERGÁLNAK.	HAMIS	IGAZ

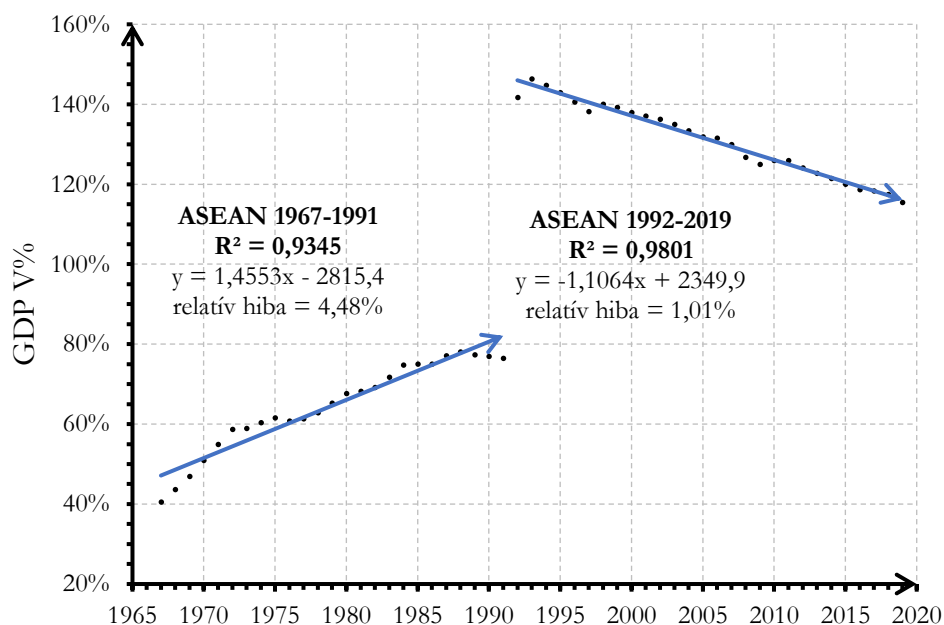
Forrás: Saját hipotézis-vizsgálat eredménye

A hipotézis-vizsgálat eredményeképpen feltárt hosszú-, közép-, és rövidtávú konvergencia/divergencia folyamatok behatóbb tanulmányozása során – az alábbiak szerint – további fontos következtetéseket vonhatunk le a kiemelt regionális integrációk példáján keresztül:

Szabadkereskedelmi egyezményekben résztvevő országok hosszútávú konvergencia-, és az abból kimaradók divergens potenciálja

A hosszú távú konvergencia kapcsán véleményem szerint az *ASEAN esete* külön figyelmet érdemel, azonban az eredmények értékeléséhez mindenképp fontos röviden visszatekinteni történelmére. A szövetség 1967-ben jött létre annak érdekében, hogy megakadályozza a II. világháborút követő dekolonizáció következtében bekövetkező hatalmi vákuumot fenyegető újabb külső erő megjelenését a térségben. (Khoman, 1992:18) A politikai ellentéteknek, és a hidegháborús szembenállásnak következtében azonban a tényleges gazdasági együttműködés motivációja egészen az 1990-es évek elejéig, a kétpólusú világ

felbomlásából eredő hidegháborús-, és nagyhatalmi fenyegetés megszűnéséig hiányzott. E változások hatására 1992-ben a szövetség tagállamai egy ténylegesen működő szabadkereskedelmi terület létrehozásáról határoztak. (Ravenhill, 1995:855)

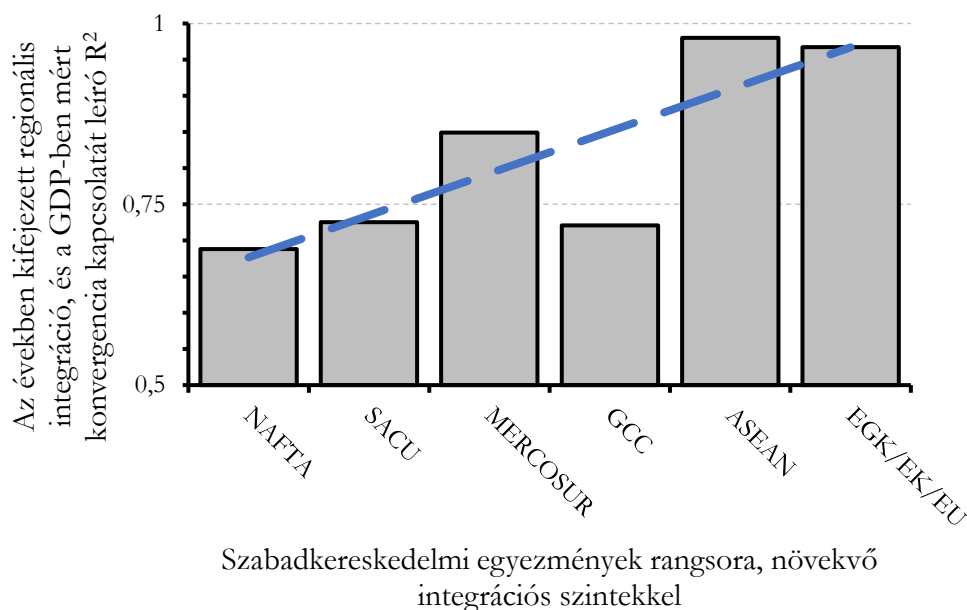
3. ábra. Az ASEAN tagállamai közötti GDP-ben mért gazdasági fejlettségi színvonalkülönbségek alakulása 1967-től 1991-ig a formális-, és 1992-től 2019-ig a tényleges regionális integráció időszakában

Forrás: Maddison, 2003:184-185., Világbank, 2020:e. adatai alapján saját számítás

A fentieknek megfelelően a 3. ábrán jól kivehető egy hosszú távon jelen lévő divergencia az idősor azon részében, amikor a regionális integráció még csak formálisan létezett a szövetség megalakulásától 1998-ig. *A szabadkereskedelmi egyezmény tényleges működésének megkezdésétől* (pontosabban már az azt megelőző néhány évtől) azonban *a hosszútávú divergencia megszűnt*, csak rövid távon tapasztalhattunk széttartásokat, melyek vélhetően az ázsiai pénzügyi válsággal-, és a globális pénzügyi válsággal magyarázhatóak.

Az ASEAN példája tehát véleményem szerint nem csak a hipotézis-vizsgálat eredményeit erősíti, hanem jó kontrasztot is mutat a szabadkereskedelmi egyezményekben résztvevő országok konvergens-, és az abból kimaradók divergens potenciálja között.

A regionális integrációs szint és a hosszútávú konvergencia erőssége közötti pozitív trend

4. ábra. A regionális integráció fejlődési lépcsőfokai, és tagállamai GDP konvergenciája közötti kapcsolat a Föld jelentősebb szabadkereskedelmi egyezményei tükrében

Forrás: Maddison, 2003:62-65,68-69,186-187,218,220-222., Világbank, 2020:e. adatai alapján saját számítás

Amennyiben kitekintésünket továbbra is fenntartjuk több szabadkereskedelmi egyezmény irányában, a H_0 hipotézis-vizsgálat eredményei alapján egy újabb összefüggés is körvonalazódni látszik. Amennyiben az 1. táblázatban, illetve a „Földünk jelentősebb regionális integrációi” című fejezetben ismertetett integrációs szintek alapján rangsort állítunk fel a hat kiválasztott közösség között, és e sorozathoz függő változóként rendeljük a regionális integráció, illetve a konvergencia közötti kapcsolatot leíró determinációs együtthatókat, majd az adatszlopokra – megfelelő számú adat hiányában regressziós függvény helyett – trendvonalat illesztünk (4. ábra), annak görbéje arra enged következtetni, hogy tendenciájukat tekintve *a regionális együttműködések minél magasabb integrációs fejlődési*

lépcsőfokon állnak, annál inkább mérhető tagállamai GDP-ben kifejezett gazdasági fejlettségkülönbségük konvergenciája.

Ez alól az irányvonal alól mindössze az GCC, és az ASEAN tért el kis mértékben $-0,1285$, és $+0,0126$ R^2 érték különbséggel. Míg az előbbi oka vélhetőleg a tagállamok között fennálló éles politikai ellentétekre-, addig az utóbbi – feltételezhetően nem szignifikáns különbség – a statisztikai módszertannak köszönhető hibahatárban keresendő. Az ok-okozati kapcsolatok pontos feltárása azonban jelen tanulmányom kereteit, és célkitűzését meghaladó, további vizsgálatokat igényelnek.

Közép-, és rövid távú divergencia feltételezett okai, és tendenciája

A hipotézis-vizsgálat eredményei kapcsán fontos azt is megemlíteni, hogy közép-, és rövid távon mért *divergencia anomáliák viszonylag jó egyezőséget mutattak a „Szakirodalmi feldolgozás”* című fejezetben ismertetett *világgazdasági, és regionális recessziókkal*. Az ok-okozati kapcsolatok pontos feltárása azonban további kutatást igényelnek.

Álláspontom szerint mindezekből az következik, hogy míg közép-, és rövid távon a regulációs elméletekben megfogalmazott gazdasági egyenlőtlenségek, tökéletlenségek a divergencia irányában hatnak, addig hosszútávon – vélhetőleg piaci automatizmusok-, illetve gazdaságpolitikai döntések eredményeképpen – ezek a különbségek kiegyenlítődnék, ami a liberális koncepcióknak megfelelő konvergenciát eredményez. Ebből kifolyólag *mindkét irányzatnak a létjogosultsága vitathatatlan*, míg a regulációs integrációelméleteknek közép-, és rövid távon-, addig a liberális teóriáknak hosszútávon adnak magyarázatot az integrációs folyamatok gazdasági fejlettségre gyakorolt kiegyenlítő hatásukra (2-3. táblázat).

Javaslatok

A hipotézis-vizsgálat alapján tett megalapozott feltevések-, és következtetések kapcsán – a teljesség igénye nélkül – az alábbi gyakorlati alkalmazásokat-, illetve a téma további művelésére vonatkozó javaslatokat tartom érdemesnek megfontolni:

1. A hosszútávú gazdasági fejlettségkülönbségek regionális integrációk közötti mérését, melynek eredményeképpen nyomon követhetővé válhatna az, hogy a világgazdaság fejlődése a regionalizmusból a globális integráció felé tendál, vagy éppen ellenkezőleg a szabadkereskedelmi egyezmények elszigetelődése, vagy a nemzetállamok megerősödése várható.

2. Közép-, és rövidtávon jelentkező divergencia anomáliák, és a világgazdasági/regionális recessziók ok-okozati kapcsolatuk pontos feltárását, melynek jelentősége a válságokra való alkalmazkodási képesség javításában keresendő, hiszen ennek korlátozott hatékonysága az EU/GMU egyik fő kritikája.
3. Annak vizsgálatát, hogy a közép-, és rövid távon a gazdasági egyenlőtlenségek, tökéletlenségek következtében keletkezett divergencia hosszútávon mennyiben a piaci automatizmusoknak-, és mennyiben a gazdaságpolitikai döntéseknek a következtében egyenlítődik ki. Ennek jelentőségét rövid távon ugyancsak a válságkezelés hatékonyságának növelésében-, hosszú távon a közepes fejlődési csapda vizsgálatának-, és elkerülésének a motivációjában kell keresnünk.
4. A GDP mellett/helyett további mérőszámok bevonását a konvergencia-vizsgálatba, ami nemcsak pontosabb eredményekhez-, hanem a nemzeti vagyoni meghatározásához-, és a közepes jövedelmi/fejlődési csapda elleni hatásos küzdelemhez is közelebb vezethet.
5. További potenciális kutatási irányvonalak meghatározásakor érdemes lehet megfontolni a regionális integrációk jogalkotói-, döntéshozatali struktúrájuk működésének-, illetve a leszakadó országok felzárkóztatásának-, és a már említett közepes jövedelmi/fejlődési csapda elleni küzdelem kérdéseit is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Amennyiben tehát elfogadjuk a vizsgálatba bevont adatokat, és alkalmazott módszertant – arra a következtetésre juthatunk, míg közép-, és rövid távon a regulációs elméletekben megfogalmazott gazdasági egyenlőtlenségek, tökéletlenségek a divergencia irányában hatnak (H_1), addig hosszútávon – vélhetőleg piaci automatizmusok-, illetve gazdaságpolitikai döntések eredményeképpen – ezek a különbségek kiegyenlítődnak, ami a liberális koncepcióknak megfelelő konvergenciát eredményez (H_0) az EU-, és jelen tanulmányom során vizsgált további öt (NAFTA, MERCOSUR, ASEAN, GCC, SACU) szabadkereskedelmi egyezmény esetében. Ennek megfelelően tehát a regulációs integrációelméleteknek közép-, és rövid távon-, a liberális teóriáknak hosszútávon lehet létjogosultságuk.

A H_0 hipotézis vizsgálata során egy további összefüggés is körvonalazódni látszik, miszerint: minél magasabb integrációs szinten áll egy regionális együttműködés, annál inkább mérhető a hosszútávú konvergencia.

Álláspontom szerint a liberális-, a regulációs-, és jelen tanulmányomban publikált közvetítő nézőpont konvergenciára vonatkozó ellentétes következtetéseinek okát másfajta módszertani megközelítésükben, szemleletmódjukban kell keresni. Míg az integrációt a liberális irányzat az áru-, és termelési tényező árak kiegyenlítő hatásában-, és a regulációs koncepció az állami beavatkozás és szabályozás nemzetállami szintről közösségi szintre történő részleges áttevődésében látják; addig a magam részéről a gazdasági fejlettséget kifejező mutatók időbeli összetartásuk-, és szétartásuk változását mértem, és elemeztem matematikai-statisztikai módszerekkel.

A fenti eredmények gyakorlati alkalmazásuk – a világ(gazdaság) globális-, és regionális integrációs profiljának detektálásán túl, a gazdaságpolitikai döntések/piaci automatizmusok, és konvergencia/divergencia közötti ok-okozati kapcsolatok további vizsgálatának-, és további makrogazdasági mutatók bevonásának igényét fenntartva – álláspontom szerint a nemzetállamok, és szabadkereskedelmi egyezmények válságokra való alkalmazkodási képességük javítása-, illetve és az úgynevezett közepes jövedelmi/fejldési csapda elkerülése érdekében lehet megfontolásra érdemes.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy jelen tanulmányom során megállapított téziseket csak akkor tekinthetjük érvényesek, ha elfogadjuk azt, hogy a gazdasági fejlettség méréséhez elegendő csupán egyetlen tényező a GDP időbeni változásának a figyelembevétele (1. számú korlátozó feltétel), melynek feloldása további kutatási irányvonalat (több konvergencia/nemzeti vagyoni-mutató bevonása) jelöl ki.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Arató, K. & Koller, B. (2009): *Európa utazása – Integrációtörténet*. Budapest: Gondolat Kiadó.
2. Arató, K. (2010): *Integráció-elméletek és az Európai Unió szociális párbeszéde*. [online] Elérhető: http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/aeb5e4c08ec7c2ce852566f200140bd7/46413e37b572d823c1256cb7003643cf?OpenDocument (2019.07.06.)
3. Ausch, S. (1969): *A KGST-együtműködés helyzete, mechanizmusa, távlatai*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
4. Balassa, B. (1961): *The Theory of Economic Integration*. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc.
5. Beck, U. (1997): *Was ist Globalisierung?* Frankfurt: Suhrkamp.

6. Benczes, I. (2011): A regionális monetáris integráció néhány elméleti kérdése. In.: Palánkai, T., et al. (2011): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 174-200.
7. Bilton, T., et al. (1996): *Introductory Sociology*. London: Macmillan.
8. Bóka, É. (2001): *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Budapest: Napvilág Kiadó.
9. Cleveland, H. (1965): The Evolution of Rising Responsibility. *International Organization*, 19(3), 828-834. <https://doi.org/10.1017/S0020818300012601>
10. Csáki, Gy. (2006): *A nemzetközi gazdaságtan és a világgazdaságtan alapjai*. Budapest: Napvilág Kiadó.
11. Csáki, Gy. (2017): *Nemzetközi gazdaságtan*. Budapest: Napvilág Kiadó.
12. Csath, M. (2001): *Kiút a globalizációs zsákutcából*. Budapest: Kairosz Kiadó.
13. Csath, M. (2019): *Bevesszük a kanyart? Tudás – érték – jövő*. Budapest: Kairosz Kiadó. <https://doi.org/10.14267/retp2019.04.26>
14. Csath, M. (2021a.): What Is Missing from the EU Sustainable Development Report 2020? *Aspen Review*, [online] 2021(2) Elérhető: <https://www.aspen.review/article/2021/missing-eu-sustainable-development-report-2020/> (2021.08.09.)
15. Csath, M. (2021b.): *Fejlődési csapdaveszély a pandémia után*. Budapest: Kairosz Kiadó.
16. Cséfalvay, Z. (2004): *Globalizáció 1.0*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
17. Dollar, D. (2001): *Globalization, Inequal, and Povertry since 1980*. Washington D.C.: Development Resarch Group, World Bank.
18. Esze, M., et al. (2009): *Integrálódó Európa*. Budapest: Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó.
19. Halmai, P. (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
20. Held, D., et al. (1999): Global Transformations. *Politics, Economics and Culture. Acta Sociologica* 43(3), 271-273.
21. Hitiris, T. (1995): *Az Európai Unió gazdaságtana*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
22. Inman, R. P., Rubinfeld, D. L. (1997): Rethinking Federalism. *Journal of Economic Perspectives*, 11 (4), 43-64.
23. Inotai, A. (1989): *A működő tőke a világgazdaságban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Kossuth Könyvkiadó.
24. Juhász, J., et al., ed. (1992): *Magyar értelmező kéziszótár 1. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
25. Kengyel, Á. & Palánkai, T. (2004): A gazdasági integráció fejlődési szakaszai. Az EU-országok makrogazdasági helyzetének alakulása. In: Balhó, A., ed. (2004): *Európai integrációs alapismeretek*. Budapest: Aula Kiadó, pp. 141-176.
26. Khoman, T. (1992): ASEAN: Conception and Evolution. In: Thambipillai, P., ed. (1992): *The ASEAN Reader*. Szingapúr: Institute of Southeast Asian Studies, pp. 17-22.

27. Kutasi, G. (2011): Regionális integrációk elterjedése a világgazdaságban. In.: Palánkai, T., et al. (2011): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 41-48.
28. Losoncz, M. (2011): *Az Európai Unió Rómától Budapestig*. Tatabánya: Tri-Mester.
29. Maddison, A. (2003): *The World Economy: Historical Statistic*. Paris: OECD Development Centre.
30. Mészáros, Á. (2007): Regionális integrációk a világgazdaságban. In: Blahó, A., et al. (2007): *Világgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 251-279.
31. Myrdal, G. (1972): *Értékek a társadalomtudományokban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
32. Palánkai, T. (2002): Az integrációs folyamatok általános elméletikeretei. In: Balhó, A., ed. (2002): *Világgazdaságtan II*. Budapest: Aula Kiadó, pp. 353-355.
33. Palánkai, T. (2004): *Az európai integráció gazdaságtana*. Budapest: Aula Kiadó.
34. Palánkai, T., et al. (2011): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
35. Pintér, T. (2017): Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések. *Polgári Szemle*, 13(4-6), 341-364. <https://doi.org/10.24307/psz.2017.1225>
36. Puchala, D. J. (1972): Of Blind Men, Elephants and European Integration. *Journal of Common Market Studies*, 10(3) 267-286. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1972.tb00903.x>
37. Ravenhill, J. & Bernard, M. (1995): Beyond product cycles and flying geese: regionalization, hierarchy, and the industrialization of East Asia. *World Politics*, 47(2), 171-209. <https://doi.org/10.1017/s0043887100016075>
38. Rosamond, B. (2000): *Theories of European Integration*. London: Macmillan Press.
39. Simai, M. (1994): *The future of global governance*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.
40. Simai, M. (2000): A globalizáció főbb tendenciái és kérdőjelei a XX. század végén. *Tudományos közlemények*, 2000(1), 9-18.
41. Szabó, B. (2020): A technikai-, és az információtechnológia fejlődés globális integrációban betöltött szerepe, és az állami szerepvállalással való közvetett kapcsolata. In: Csaba, Z. & Szabó, A., ed. (2020): *Közös kihívások – egykor és most*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, pp. 229-242. <https://doi.org/10.37372/mrttvpt.2020.1.12>
42. Szijártó, N. (2018): *Az optimális valutaövezet elméletek és a Gazdasági és Monetáris Unió működése*. [egyetemi doktori disszertáció] Budapest: Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, Budapesti Corvinus Egyetem, Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/1049/1/Szijarto_Norbert_dhu.pdf (2020.04.21) <https://doi.org/10.14267/phd.2019017>
43. Tóth, J., ed.. (2010): *Világföldrajz*. Budapest: Akadémiai Kiadó. [e-kiadvány, 2016.]

44. Világbank (2020): *Data Bank – World Development Indicators*. [online] Elérhető: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (2020.10.06.)
45. Wisniewski, A. (2008): *A gazdasági és monetáris uniós csatlakozás makrogazdasági feltételrendszerének vizsgálata a négy visegrádi ország példáján keresztül*. [egyetemi doktori disszertáció] Budapest: Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola, Budapesti Corvinus Egyetem, Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/376/1/wisniewski_anna.pdf (2020.04.12.)
46. Wolf, M. (2005): *Why Globalization Works*. New Haven: Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/40204315>

ISSN 2630-886X

18 57

BGE